

UOT 316

Üzeyir Şəfiyev
BDU-nun “Sosial iş” kafedrasının müdürü,
sosiologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
uzeyirlerik@gmail.com

AZƏRBAYCANDA SOSIAL RİFAH DÖVLƏTİ QURUCULUĞU VƏ QLOBAL ÇAĞIRIŞLAR

Məqalədə sosial dövlətin mahiyyəti, sosial-fəlsəfi və elmi düşüncə tarixində sosial dövlət ideyaları, habelə müasir Azərbaycanda sosial dövlət quruculuğu haqqında məlumat verilir. Ölkəmizdə sosial rifah vəziyyətinin yaxşılaşdırılması yoluna nəzər salınır. Eyni zamanda, Azərbaycanda həyata keçirilən sosial siyasət təhlil edilir.

Məqsəd-Azərbaycanda sosial rifah dövləti quruculuğunun bəzi aspektlərinin təhlili

Metodologiya- sistemli və müqayisəli təhlil

Tədqiqatın nəticələri- Azərbaycanda sosial dövlət quruculuğu yolunda mühüm tədbirlər, islahatlar həyata keçirilir

Açar sözlər: sosial dövlət, sosial rifah, sosial təminat, sosial siyasət, məşğulluq, sosial müdafiə, hüquq

Giriş

Müasir dövrdə global miqyasda sosial dövlət, sosial rifah dövləti quruculuğu bəşəri meylə çevrilmişdir. İnkişaf etmiş, yaxud inkişaf etməkdə olan dövlətlərin bir çoxu sosial təminatın yüksək pilləsi olan sosial rifah dövləti qurmağı hədəf kimi qarşısına məqsəd qoymuş və bunu öz konstitusiyalarında, qanunlarında təsbit etmişlər.

Bir sosial dövlətin iki növ siyasi və sosial yanaşması ola bilər: Bu modelə görə dövlət vətəndaşların firavan həyat şəraitinin yaradılmasında əsas məsuliyyət daşıyan qurumdur. Bu modeldə dövlətin vəzifəsi daha geniş əhatəli olur, çünki bir vətəndaşın rifahının hər bir istiqaməti üçün məsuliyyət dövlətin üzərinə düşür və bu məsuliyyət heç bir fərq qoyulmadan ölkənin bütün vətəndaşları üçün ümumi mənə daşıyır. İkinci növ yanaşmada isə bir sosial dövlət vətəndaşlarının həyat səviyyələrinin əvvəlcədən müəyyən olunmuş minimum standartların altına enməməsi üçün bir "sosial təhlükəsizliyi təmin etmə şəbəkəsi" yaradılması nəzərdə tutulur. Dövlət tərəfindən işsizlərə və ya az gəlirli şəxs və ya ailələrə gəlir subvensiyası verilə bilər. Buna uyğun olaraq dövlət öz evini ala bilməyəcək və ya özəl kirayə ev bazarındakı yüksək kirayə haqqını verə bilməyəcək qədər kasıb olanlara, ya subvensiya şəklində ev kirayəsi verə bilər, ya da ucuz xərc hesabına başa gələn evlər inşa edərək, onları müəyyən qiymətlə kirayəlik verə bilər. Bunu etmək üçün yüksək vergilər təyin edilməsi zəruri ola bilər. Əgər vergi sistemi proqressivdirsə, adətən varlı insanlar daha çox vergi verənlər olurlar. Proqressiv vergi sistemində səviyyələr dəyişkən olur, səbəbi isə, gəliri az olanların bu vergini daha rahatlıqla verə bilməsini təmin etməkdir. Hər bir dövlətin əsas funksiyalarından biri əhalinin sosial müdafiəsini təşkil etmək, maddi nemətlərin ədalətli bölgüsünü təmin etmək, daxili siyasətin sosial yönümlülüyünü ön planda saxlamaq, vətəndaşların sosial rifah halını daim yaxşılaşdırmaqdan ibarətdir.

Sosial dövlət haqqında ideyalar

Qədim yunan müdriki Aristotel ([e.ə. 384](#) – [322](#)) qeyd edirdi ki, "dövlət sadəcə yaşamaq üçün deyil, firavan yaşamaq üçün yaradılır" [1,142].

Sonrakı dövrlərdə müsəlman şərqində də ədəbi-fəlsəfi düşüncələrdə axtarılan ideal dövlət müasir sosial dövlətin eynisi idi. Belə mütəfəkkirlərdən biri də Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvi “İskəndərnamə” poemasında yazırdı [8,154]:

...Bizdə bərabərdir hamının varı,

Bərabər bölərək bütün malları.

Bizdə artıq deyil heç kəsdən heç kəs...

Yaxud başqa bir bəndə mütəfəkkir şair yazırdı:

Ədalət səadətlə abad eylər ölkəni.

Bu dünyanın nəbzini kim tutsa İsa kimi

İnsafı, mürvətiylə olar dünya hakimi.

Dünyaya fəth olmaz zülmkarlıq, rəzalət,

Yer üzünün fəthi ədalətdir, ədalət!

Ədalətin - müjdəsi, bu dünyanı şad eylər,

Ədalətin işidir, - ölkəni abad eylər.

Məmləkətin dayağı ədalətdir hər zaman,

Ədalətlə nəsibin səadətdir hər zaman.

Elmi ictimaiyyətə məlumdur ki, sosial dövlət ideyasını alman alimi Lüdviq fon Ştayn (1815-1890) 1850-ci ildə özünün “1789-cu ildən başlayaraq Fransada sosial hərəkət tarixi” adlı əsərində təqdim edir. O, sosial dövlət dedikdə, bütün ictimai siniflərin və şəxsiyyətlərin tam hüquqi bərabərliyini nəzərdə tuturdu. Lorens fon Şteynin fikrincə, sosial dövlət hakimiyyəti qanuniləşdirmək və qorumaqla yanaşı xalqın maraqlarına xidmət etməlidir. Lorens fon Şteyn əmin idi ki, islahatlar aparmayan hər cür monarxiya nə vaxtsa süqut edəcək, bu fikirlə mütəfəkkir sonradan sosial dövlət nəzəriyyəsinə transformasiya edən sosial monarxiya konsepsiyasının əsasını qoymuşdu. Ştayna görə: “sosial dövlətdə son nəticədə bir nəfərin inkişafı hamının inkişafının şərti kimi çıxış edir, məhz bu mənada sosial dövlət haqqında belə demək olar: sosial dövlət bəşəri ləyaqətin təsisatlı təminatçısıdır” [7,71].

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə sosial siyasət

Sosial dövlət qurulmasının başlıca şərti o dövlətdə sosial ədalətin, demokratiyanın və hüququn aliliyinin təmin olunmasıdır. “Sosial dövlət” termini 1949-cu ildə Almaniya Federativ Respublikası özünü sosial dövlət elan etdikdən sonra geniş yayıldığı qeyd olunsa da tarixi ədalət nəminə qeyd edək ki, müasir Azərbaycan dövlətinin sələfi Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə bu istiqamətdə diqqətçəkən addımlar atılmışdı. AXC dövründə sosial siyasət və sosial iş istiqamətində mütərəqqi işlər görüldü. Bu islahatlar AXC-nin sosial xarakterli dövlət təbiətindən xəbər verir. İlk növbədə onu qeyd edək ki, AXC hətta bir sıra Avropa ölkələrindən də öncə qadınlara seçki hüququnu tanıyan şərqdə ilk demokratik respublika idi. Bundan başqa, Müsavat partiyasının bəyannaməsində xüsusilə qeyd olunurdu ki, dövlət büdcəsinin yükünü yoxsullar yox, maddi imkanı yüksək olan sinflər daşmalıdır [6,150] .

Bütövlükdə isə “Müsavat” partiyası açıq - aşkar solçuluğa istiqamətlənmə ilə fərqlənirdi. O özündə 8 saatlıq iş günü tələbini, gecə işləmə, 16 yaşına kimi uşaqların əməyə cəlb olunması

qadağalarını, kapitalistlərin maliyyəsi ilə yaradılmış fond hesabına işçilərin sığortasını, fabrik inspektorlarının və sanitar nəzarətçilərin müəssisədə paritet şərtlər əsasında işçilər və sahibkarlar arasında münaqişələrin araşdırılması üzrə komissiyanın təşkilini, həmçinin müəssisədə südəmər uşaqlar üçün bağçaların yaradılmasını əks etdirirdi [6,152]. Bundan əlavə, kapital və əməyin qarşılıqlı münasibətlərinə aid olan ciddi sosial problemlərin operativ həlli üçün Əmək Nazirliyi nəzdində yeni struktur bölmələr yaradılırdı (1919). Əmək Naziri A.Safikürdski parlamentin sosialist fraksiyasına məktubunda qeyd edirdi ki, hər gün həyatın “bahalaşması” ilə bağlı nazirlik Bakı şəhərinin fəhlələri və sənaye müəssisələrinin işçilərinin maaşlarının artırılması ilə əlaqədar məsələ qaldırmışdır və bu məqsədlə xüsusi komissiya yaradılmışdır [6, 173].

Eyni zamanda, cumhuriyyət dövründə uşaq ölümü ilə mübarizə aparan cəmiyyət də yaradılmışdı. Bakı millionerlərinin həyat yoldaşları və övladları da belə xeyriyyə təşkilatlarında aktiv fəaliyyət göstərirdilər. Bu cəmiyyətin məqsədi o dövrdə geniş yayılmış uşaq ölümləri ilə mübarizə və milliyətindən, dini əqidəsindən asılı olmayaraq bütün yaşlarda olan uşaqların düzgün fiziki inkişafı üçün qayğının təşkili idi. Bu cəmiyyət yoxsul ailələrdən olan uşaqları qida məhsulları ilə təmin edirdi, evdə və xəstəxanada pulsuz tibbi yardım təqdim edirdi, uşaqları bağçalara, uşaq evlərinə, valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlar üçün müəssisəyə, sanatoriyalara yönəldirdi. Cəmiyyət tərəfindən pulsuz uşaq yeməxanaları, pulsuz dərman, süd və s. təqdim edən ambulatoriyalar təşkil edilirdi [6, 188].

Bəzən yoxsullar üçün ianələr kifayət qədər özünəməxsus forma alırdı. Belə ki, 1918-ci ilin noyabr ayının əvvəlində Bakı şəhərinin Ağsaqqalar Şurası uşaq müəssisələrinin xeyrinə Bakıda oyun kartları üzrə vergi təyin etdi [6,188]. Həmçinin cümhuriyyət dövründə Bakı müsəlman xeyriyyə cəmiyyəti fəaliyyət göstərirdi. Bu cəmiyyət həm qaçqınlara, həm də yaralanmış türk əsgərlərinə yardım göstərirdi. Qaçqınlar keçmiş əsgər kazarmasında və “Səfa” məktəbinə, onların övladları isə uşaq müəssisələrinə yerləşdirilmişdilər. 1919-cu ilin sentyabrından cəmiyyətə ayrı-ayrı şəxslər tərəfindən ianələr (pul və geyim formasında) verilirdi. Bu cəmiyyət həm də valideynsiz qalan uşaqlara peşə tədrisini də reallaşdırırdı [6, 188]. Digər iri qeyri-hökumət təşkilatı kimi Mərkəzi Mənzil Komitəsinin adını qeyd etmək lazımdır. Komitə işsizlik və həyat səviyyəsinin aşağı düşməsilə bağlı şəhər əhalisini ərzaqla, ucuz çörəklə, epidemiyalarla mübarizə üçün ilkin yardım vasitələri ilə təmin edirdi, qida məntəqələri təşkil edirdi [6,184].

Sosial dövlət ideyasını daha da inkişaf etdirən alman alimi H.Heller "Sosial - hüquqi dövlət" anlayışını siyasi arenaya daxil etmişdir. Əlbəttə, hüquqi təminatlar və tənzimləmə olmadan sosial rifah dövləti yaratmaq mümkün deyildir. Sosial dövlətə məxsus bütün əsas əlamətlər, o cümlədən sosial sahədə mükəmməl qanunvericiliyin olması, dövlət tərəfindən müxtəlif sosial yönümlü proqramların hazırlanması və həyata keçirilməsi, vətəndaş cəmiyyətinin qurulması, dövlətin vətəndaşlar qarşısında sosial məsuliyyəti, dövlət tərəfindən hər bir vətəndaşın sosial müdafiəsinin təmin olunması və layiqli həyat şəraitinin yaradılması, layiqli sosial, iqtisadi, mədəni həyat təminatları əldə etmək üçün hər kəsə bərabər imkanlar yaradılması, ölkənin iqtisadi inkişafının yüksək səviyyədə olması və s. müasir Azərbaycan dövlətinin götürdüyü kursda əsas prioritetlərdir.

Azərbaycanda sosial dövlət quruculuğunun parametrləri

Son illərdə aparılan uğurlu sosial-iqtisadi siyasət nəticəsində ölkəmizdə sosial dövlətin bir çox parametrləri öz təsdiqini tapmışdır. Azərbaycanda yoxsulluqla mübarizə ciddi nəticələr vermiş, 2001-ci ildən bu yana ötən dövr ərzində yoxsulluğun səviyyəsi 49 % - dən 5,2 % - ə düşmüşdür. Sosial müdafiə tədbirləri ardıcıl olub və təminatlılıq səviyyəsi yüksəkdir. Müşahidələr onu deməyə əsas verir ki, Azərbaycan dövləti tərəfindən təqribən 38 istiqamətdə sosial müdafiə tədbirləri həyata keçirilir. BMT-nin Minilliyin İnkişaf Məqsədləri Bəyannaməsinə qoşulan ölkəmizdə yoxsulluqla mübarizə sahəsində kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədilə “2003–2005-ci illər üçün Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf üzrə Dövlət Proqramı”, eləcə də “2008–2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı

inkışaf Dövlət Proqramı” hazırlanaraq təsdiq edilib və bu, uğurla icra olunub. Ölkəmiz inkışaf etdikcə sosial müdafiə, sosial təminat sahəsində daha innovativ sosial xidmətlər zərurəti yaranır.

Azərbaycan Dünya Bankının adambaşına düşən ümumi milli gəlir təsnifatına görə "yuxarı orta gəlirli" ölkələr qrupuna daxil olmuş, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramının insan inkışafı ilə bağlı 2010-cu il üzrə hesabatına əsasən "yüksək insan inkışafı" ölkələri qrupuna keçmişdir. Bu gün bir sıra beynəlxalq təşkilatlar Azərbaycanda həyata keçirilən innovativ sosial xidmətləri və texnologiyaları örnək nümunələr kimi başqa ölkələrdə də yayılmasının arzu olunduğunu vurğulayırlar. Əlbətdə bu bizim üçün qürurverici bir haldır. Ölkəmiz artıq innovativ sosial xidmət ideyaları, humanist dəyərlər ixrac edən bir ölkə kimi qlobal müstəvidə tanınmaqdadır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Cənab İlham Əliyev 2013-cü ildə Azərbaycanın sosial xarakterli dövlət olduğunu bəyan edərək bildirmişdir ki, **...Mən dəfələrlə qeyd etmişəm, bir daha demək istəyirəm ki, Azərbaycan dövləti sosial dövlətdir. Siyasətimizin mərkəzində Azərbaycan vətəndaşı dayanır".** Qeyd edək ki, 2018-ci ilin büdcə xərclərində sosial yönümlü xərclərin xüsusi çəkisi bunu bir daha təsdiqləyir. 2018-ci ilin büdcə xərclərində dövlət büdcəsindən sosial yönümlü xərclərə 7 milyard 656,3 milyon manat vəsait yönəldiləcək ki, bu da dövlət büdcəsinin xərclərinin 36,6 faizinə, cari xərclərin isə 71,1 faizinə bərabər olacaqdır [5].

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev "Regionların sosial-iqtisadi inkışafı dövlət proqramları"nın icrasına həsr olunmuş 5 fevral 2014-cü il tarixli konfransda dedi: "Xalqın birinci xidmətçisi mənəm və bütün dövlət məmurları belə işləməlidir" fikri ölkə rəhbərinin sosial rifah dövləti quruculuğunda prinsipliliğini, siyasi iradəsini, qətiyyəti nümayiş etdirməklə yanaşı, hər bir dövlət qulluqçusunun sosial məsuliyyətini daha da artırır.

Əhalinin məşğulluğu, əmək, sosial müdafiə və təminat sahələrində vətəndaşlara göstərilən xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, şəffaflığın artırılması, innovativ həllərin tətbiqi və elektron xidmətlərə keçidin sürətləndirilməsi, habelə süründürməçilik hallarının qarşısının alınması və vətəndaş məmnunluğunun artırılması məqsədi ilə, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin tabeliyində "Dayanıqlı və Operativ Sosial Təminat Agentliyi" publik hüquqi şəxs (bundan sonra – DOST Agentliyi) yaradılması haqqında 9 avqust 2018-ci ildə fərman imzalamışdır. Bu fərman da vətəndaşlara xidmətin çox mühüm göstəricilərindən biridir.

Azərbaycanda ölkə başçısı meqasosial layihələrin təşəbbüskarı, icraçısı kimi təkə dövlət tərəfindən deyil, qeyri-dövlət sektorunun sosial layihələrin həyata keçirilməsində daha fəal iştirakını məqsəduyğun hesab edir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev məcburi köçkünlər üçün salınmış "Qobu Park" yaşayış kompleksinin açılışında çıxışı zamanı xeyriyyəçilik, filantrop fəaliyyət və sosial işlə bağlı son dərəcə əhəmiyyətli çağırış etmişdir: "... İmkanı olan şirkətlər ehtiyac içində yaşayanlar üçün gərək şərait yaratsın. Bu gözəl təşəbbüs əminəm ki, Azərbaycanda geniş vüsət alacaq" [4].

Respublikamız Birləşmiş Millətlər Təşkilatının üzvü olan dövlətlərin 2015-ci ilin 25–27 sentyabr tarixlərində keçirilən Dayanıqlı İnkişaf Sammitində 2016–2030-cu illər üçün təsdiqlənmiş Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə qoşulub. Qarşıya qoyulan hədəflər dayanıqlı inkışafın iqtisadi, sosial və ekoloji aspektlərini əhatə etməklə, Minilliyin İnkişaf Məqsədlərinə əsaslanır və növbəti inkışaf istiqamətlərini müəyyənləşdirir. Dövlət başçısı cənab İlham Əliyevin 6 oktyabr 2016-cı il tarixli fərmanı ilə "Dünyamızın transformasiyası: 2030-cu ilədək dayanıqlı inkışaf sahəsində Gündəlik"dən irəli gələn öhdəliklərlə bağlı dövlət orqanlarının üzərinə düşən vəzifələrin icrasının əlaqələndirilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Dayanıqlı İnkişaf üzrə Milli Əlaqələndirmə Şurası yaradılmışdır. Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinin həyata keçirilməsi üçün aparılan siyasətdə daha çox səbəblərin aradan qaldırılması məsələsinə diqqət yetirilir. Bununla bağlı son vaxtlar bir sıra qanunların qəbul olunması, bəzi qanunlara isə müvafiq əlavə və dəyişikliklərin edilməsi bunun bariz ifadəsidir. Məsələn, "Yod çatışmazlığı xəstəliklərinin kütləvi profilaktikası məqsədilə duzun yodlaşdırılması" haqqında qəbul edilən qanun ölkədə endokrinik xəstəliklərin 7 dəfə azalmasına gətirib çıxarıb. BMT qurumları ilə əməkdaşlıq şəraitində körpələrin, erkən yaşlı uşaqların qidalanması, şəkərli diabet xəstəliyinə tutulan şəxslərə dövlət qayğısı və uşaqların icbari

dispanserizasiyası haqqında hazırlanan qanun layihələri ölkədə xəstəliklərin qarşısının alınmasında mühüm rol oynayır.

Bildiyimiz kimi, 30 oktyabr 2018-ci ildə Uşaqların zərərli informasiyadan qorunması haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbulu olunmuşdur. Bu da cəmiyyətin sağlam gələcəyini sığortalamaq baxımından mühüm məna kəsb edir. Milli Məclisdə qəbul olunan “Tütün məmulatlarının istifadəsinin məhdudlaşdırılması” haqqında Qanun da belə hüquqi sənədlərdəndir.

Layihəli həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi başlıca məqsəd kimi

Ölkə başçısının 7 aprel 2017-ci il tarixli müvafiq sərəncamı ilə özünüməşğulluq sistemi yaradılıb və bu məqsədlə ilkin olaraq 16 milyon manat vəsait ayrılmışdı. Ötən müddət ərzində bu məbləğ bir qədər də artırılmışdır. Sözügedən sərəncamın davamı olaraq “İşsizlikdən sığorta fondu”nun büdcəsi üçün nəzərdə tutulan 89 milyon manatın 35 milyon manatı özünüməşğulluq məqsədlərinə yönəldilib. Ölkə başçısının təşəbbüsü ilə “Asan xidmət” brendində yaradılan “ABAD” qurumu gənclərin, evdar qadınların, əlillərin işlə təmin olunmasına əlverişli şərait yaratmaqdadır. Özünüməşğulluq sistemi artıq ölkədə sosial müdafiənin ələbaxımlıqdan kiçik sahibkarlığın yaradılmasına yönələn bir qoluna çevrilib. Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi bu sahədə iş təcrübəsini daha dərinlən, praktik öyrənərək, tətbiq etmək məqsədilə hazırda BMT-nin Əmək Təşkilatı ilə birlikdə layihələr həyata keçirir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 09 fevral 2018-ci il tarixli Sərəncamı pensiyaçıların sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi istiqamətində növbəti mühüm addımdır və bu Sərəncam pensiya təminatında artım dinamikasının, ümumən əhalinin rifah halının yaxşılaşdırılmasına yönələn tədbirlərin cari ildə də uğurla davam etdirildiyini təsdiq edir.

2004-cü ildən başlayaraq hər 5 il müddətinə fəaliyyət göstərən "Regionların sosial-iqtisadi inkişaf proqramları" qəbul edilmiş, 2 belə layihə uğurla həyata keçirilmiş, 3-cü layihə isə 2014-2018-ci illəri əhatə etmişdir. Bu gün respublikamızın paytaxtında mövcud olan sosial - mədəni infrastruktur eyni səviyyədə bölgələrdə də mövcuddur. Bu illər ərzində ölkəmizdə yüzlərlə təhsil müəssisəsi, tibb müəssisəsi ya yenidən tikilmiş, yaxud da əsaslı təmir olunaraq müasir avadanlıq və cihazlarla təchiz edilərək vətəndaşların istifadəsinə verilmişdir. Azərbaycan hökumətinin təhsil sahəsində 30-a, səhiyyə sahəsində 20-yə yaxın dövlət proqramı qəbul etməsi və həyata keçirməsi, uşaq hüquqları ilə bağlı 40-dan çox qanunun fəaliyyət göstərir. Bu müddət ərzində ölkə ərazisində 15 min kilometrdən yuxarı yol çəkilmiş, körpülər salınmış, yüzlərlə mədəniyyət evləri, idman Olimpiya kompleksləri tikilmiş, parklar açılmışdır. İnsanların sağlam həyat şəraitini təmin etmək üçün min kilometrə su və kanalizasiya xətləri çəkilmiş, sutəmizləyici qurğular quraşdırılmışdır. Artıq ölkədə çadır şəhərciyi qalmamış, məcburi köçkünlər üçün 3,2 milyon kvadratmetr mənzil tikilmiş, 100-ə yaxın qəsəbə inşa edilmiş, 200 mindən çox məcburi köçkün yeni müasir mənzillərlə təmin olunmuşdur.

Son illərin ən uğurlu sosial layihələrindən biri də sosial evlərin inşası ilə bağlı layihədir. Bu məqsədlə Mənzil İnşaatı Dövlət Agentliyi (MİDA) yaradılmışdır. Müharibə iştirakçıları, şəhid ailələri, əlillər, hərbcilər, alimlər, KİV işçilərinin sosial təminatının yüksəldilməsi, mənzil-məişət problemlərinin həlli ilə bağlı çoxsaylı tədbirlər həyata keçirilməkdədir.

Ünvanlı sosial yardım layihəsi çərçivəsində ildə bir milyona yaxın şəxs dövlətdən maliyyə dəstəyi alır ki, bu məbləğ ildən - ilə artmaqdadır. Ünvanlı sosial yardım üçün müəyyən edilən ehtiyac meyarı 2006-cı ildəki 5 manatdan 2017-ci ildə 116 manata qaldırılıb, başqa sözlə, 23 dəfə artırılıb.

Layihəli həyat səviyyəsinin parametri yaşayış minimumu, minimal əmək haqqı, orta aylıq əmək haqqı və orta aylıq pensiya artım dinamikası ilə şərtlənir. Azərbaycanda 2019-cu il ehtiyac meyarının həddi 143 manat məbləğində müəyyən edilib. 2019-cu il üçün yaşayış minimumunun ölkə üzrə 180 manat, əmək qabiliyyətli əhali üçün 191 manat, pensiyaçılar üçün 149 manat, uşaqlar üçün 160 manat müəyyən edilməsi nəzərdə tutulur. Hər iki qanun 2019-cu ilin yanvarın 1-dən qüvvəyə minmişdir. Minimum aylıq əmək haqqının məbləği 2018-ci il yanvarın 1-dən 130 manat müəyyən edilib. Məlum olduğu kimi qeyd olunan rəqəmlər 2019-cu il ərzində yüksək dinamika ilə artmışdır (məsələn, bu gün artıq minimum əmək haqqı 250 manat həcmindədir və.s.). Orta aylıq

əmək haqqı isə 2003-cü ildəki 80 manata rəğmən hazırda 500 manat təşkil edir. İqtisadi liberallaşma tədbirlərinin uğurlu nəticələrindən biri olaraq, Azərbaycanın Davos Forumunun hazırladığı "Qlobal rəqabətlik hesabı"na görə dünyada 144 ölkə arasında 37-ci, MDB məkanında isə 1-ci yerə çıxmasını qeyd etmək mümkündür.

Sosial dövləti xarakterizə edən parametrlərdən biri də sosial müdafiə tədbirlərinin ardıcılığı və təminatlılıq səviyyəsidir. Məlum olduğu kimi, Azərbaycan dövləti tərəfindən 38 istiqamətdə sosial müdafiə tədbirləri həyata keçirilir, əmək haqqı, pensiya, müavinət (yaşa, işsizliyə, ailə başçısını itirməyə, əlilliyə, şəhid ailəsinə, veteranlara, xəstəliyə, hamiləliyə, doğuşa, çoxuşaqlılığa və s. görə), təqaüd (tələbələrə, Qarabağ müharibəsi və 20 Yanvar əlillərinə, şəhid ailələrinə, yaradıcı şəxslərə və s.) verilir, icbari təhsil və tibbi xidmət dövlət vəsaiti hesabına həyata keçirilir, sığorta xidmətləri genişləndirilir. Azərbaycanda 2006-cı il yanvarın 1-dən beynəlxalq standartlara uyğun müasir sığorta-pensiya sisteminin tətbiqi ilə əmək pensiyalarının sığorta hissəsinin indeksləşdirilməsinə başlanılıb və 2007-ci ildən etibarən Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən əmək pensiyalarının sığorta hissəsinin indeksləşdirilməsi ilə bağlı 10-dan yuxarı Sərəncam verilib. Ölkəmizin sığorta-pensiya sistemində islahat tədbiri kimi, “Əmək pensiyaları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa edilmiş və 2017-ci il iyulun 1-dən tətbiqinə başlanılan müntəzəm dəyişikliklər bu sistemin tam sığorta prinsipləri üzərində formalaşmaqla uzunmüddətli və etibarlı maliyyə dayanıqlığına, bazar iqtisadiyyatı şəraitində sosial rifah tələblərinə uyğun layiqli pensiya təminatı imkanlarının artırılmasına xidmət etmişdir. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsindən daxil olan rəsmi məlumatına əsasən, 2017-ci ildə ölkəmizdə orta aylıq nominal əmək haqqının illik artım tempi 5,7 faiz səviyyəsində müəyyən edilmişdir. 01 yanvar 2018-ci il vəziyyətinə ölkədə 1 milyon 318 min 434 nəfər əmək pensiyası alır. Sərəncama əsasən əmək pensiyalarının indeksləşdirilərək artırılması pensiyaçıların 1 milyon 236 min nəfərinə və ya 94 faizinə şamil olunur. Bu istiqamətdə də bu gün yüksək artım dinamikasını görməmək mümkün deyildir. Hətta bəzi göstəricilər üzrə bir ildə 3 dəfə artımın şahidi olduq.

19 Aprel 2018 – ci ildə prezident İlham Əliyevin imzaladığı fərman sosial istiqamətdə də əhəmiyyətli bir sənəddir. Sənədə əsasən, 1997-ci il avqustun 2-dək Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü uğrunda həlak olmuş, ölmüş və hərbi əməliyyatlarla əlaqədar xəbərsiz itkin düşdüyünə görə ölmüş elan edilmiş hərbi qulluqçuların vərəsələrinə 11 min manat məbləğində birdəfəlik ödəmə təmin edilməkdədir.

Əlillərin problemlərin həllinə yönəldilmiş siyasət

Əlillərin problemlərin həllinə yönəldilmiş hüquqi-normativ bazanın möhkəmləndirilməsi istiqamətində müvafiq sənədlər qəbul edilmişdir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1999-cu il 14 may tarixli Sərəncamı ilə "Əlilliyin qarşısının alınması və əlillərin reabilitasiyası üzrə 1999-2002-ci illər üçün Dövlət Proqramı"nın qəbul olunması bu sahədə irəliyə doğru daha bir addım oldu. Dövlət Proqramının icrasını təmin edərək ölkədə əlilliyin qarşısının alınması, əlillərin tibbi, sosial və peşə reabilitasiyası, məşğulluğu, təhsili, sosial müdafiəsi və cəmiyyətə inteqrasiyası məsələləri ardıcıl olaraq həyata keçirilir. Əlillərin asudə vaxtlarının daha maraqlı keçməsi, onların arasında yaradıcı istedadların aşkara çıxarılması məqsədilə ölkədə 1995-ci ildən başlayaraq hər il ümumrespublika sərgi-müsabiqələri keçirilir. Parolimpiya və Xüsusi Olimpiya hərəkətləri inkişaf etdirilir. Ölkədə əlillərdən ibarət musiqi kollektivləri fəaliyyət göstərir. İş qabiliyyətli əlillərin məşğulluq problemlərini həll etmək məqsədilə işəgötürənlərə müəyyən olunmuş qaydada kvota tətbiq olunur.

Qadınların hüquq bərabərliyinin təmin edilməsi istiqamətində Pekin Ümumdünya Konfransında və Kopenhagen Ümumdünya Zirvə Toplantısında qəbul olunmuş platforma və proqramları rəhbər tutaraq son illər qadınların cəmiyyətdə, ictimai həyatda daha fəal iştirakının, faydalı əməklə məşğulluğunun təmin edilməsi sahəsində müəyyən işlər görülmüşdür. Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu "Qadınlara münasibətdə ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv olunması haqqında" Konvensiyanın və IV Ümumdünya Qadınlar Konfransında qəbul olunan

öhdəliklərin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar olaraq Azərbaycan Respublikasında "Qadın Problemləri üzrə Milli Fəaliyyət Planı"nın və "Azərbaycan Respublikasında dövlət qadın siyasətinin həyata keçirilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanının icrası davam etməkdədir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1999-cu il 29 iyul tarixli 169 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasında dövlət gənclər siyasətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı Tədbirlər Planı"nın icrası ilə əlaqədar sosial, əmək və məşğulluq sahələrində müəyyən işlər görülmüşdür. Gənc əlillərin tibbi, sosial, peşə reabilitasiyası, onların fəal həyata inteqrasiyası məsələlərinə xüsusi diqqət yetirilmişdir.

Azərbaycan Respublikası "Uşaq hüquqları haqqında Konvensiya"ya qoşulmaqla öz üzərinə böyük məsuliyyət və öhdəliklər götürmüşdür. Bu öhdəlikləri yerinə yetirərək ölkədə bu sahədə müxtəlif dövlət tədbirləri həyata keçirilir. Sosial müdafiəyə xüsusi ehtiyacı olan əhali qruplarının - pensiyaçıların, tənha qocaların, əlillərin, şəhid ailələrinin, çoxuşaqlı və aztəminatlı ailələrin problemlərinin həll edilməsi məqsədilə dövlət tərəfindən müvafiq proqramlar və ünvanlı sosial siyasətin gücləndirilməsi üzrə əlavə tədbirlər həyata keçirilir. Sosial İşçilər tərəfindən əlillərə, tənha və ahıl vətəndaşlara evdə xidmət göstərməklə onlar üçün hərtərəfli yardım üzrə tədbirlər görülür. Sosial xidmət sahəsinin inkişaf etdirilməsi məqsədilə bu sahə ilə bağlı qanunvericilik bazası təkmilləşdirilir. Əlbəttə yaxşı olardı ki, müvafiq strukturlarda sosial işçi və sosial xidmətçi ştat vahidi artırılсын, ali təhsil müəssisələrinin sosial iş ixtisasında oxuyan tələbələrədən könüllü kimi istifadə imkanları üçün normativ hüquqi sənədlər təkmilləşdirilsin. Onların işinin mənəvi, fiziki ağırlığını, emosional yanma riskini nəzərə alaraq əmək haqları yüksək səviyyədə təmin olunmalıdır.

Son illərdə əhəlinin sağlamlığının bazar iqtisadiyyatı şəraitində mühafizəsi üçün hüquqi-normativ bazanın yaradılması həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikasında “Sosial xidmət haqqında”, “Əhəlinin sağlamlığının qorunması haqqında”, “Sanitariya-epidemioloji salamatlıq haqqında”, “Qan və onun komponentlərinin donorluğu haqqında”, “İnsanın immun çatışmazlığı virusunun törətdiyi xəstəliyin (AIDS) yayılmasının qarşısının alınması haqqında”, “Əczaçılıq fəaliyyəti haqqında”, “Tibbi sığorta haqqında”, “Özəl tibb fəaliyyəti haqqında”, “İnsan orqan və (və ya) toxumalarının transplantasiyası haqqında”, “Yoluxucu xəstəliklərin immunoprofilaktikası haqqında”, “Azərbaycan Respublikasında vərəmlə mübarizə haqqında” qanunlar qəbul edilmişdir. Azərbaycan dövlətinin əsas məqsədlərindən birinin sosial dövlət olması barədə Konstitusiyaya 2002-ci ildə edilən əlavə və dəyişikliklərdə sosial rifah dövlətinin qurulması ilə bağlı müddəə öz əksini tapmışdır. Konstitusiyamızda Azərbaycan dövlətinin başlıca vəzifələrindən birinin vətəndaşların sosial müdafiəsinin yaxşılaşdırılması, iqtisadi azadlıqlarının təminatçısı olduğu göstərilir: “İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsi dövlətin ali məqsədidir” Konstitusiyanın 16-cı maddəsi “Sosial inkişaf və dövlət” adlanır. Bu maddənin 1-ci bəndində göstərilir ki, Azərbaycan dövləti xalqın və hər bir vətəndaşın rifahının yüksəldilməsi, onun sosial müdafiəsi və layiqli həyat səviyyəsi qayğısına qalır [3. s.64].

Nəticə

Azərbaycan sosial dövlət quruculuğu yolunda inamla irəliləyir. Ölkə başçısı respublikamızın dövlət siyasətinin mərkəzində Azərbaycan vətəndaşı, vətəndaşa diqqət və qayğı dayandığını bəyan edir və ölkəmizin 2020-ci ildə dünyanın inkişaf etmiş dövlətləri sırasına çıxacağını qarşıya məqsəd qoyur. 29 dekabr 2012-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası da bu məqsədlə işlənilib hazırlanmışdır. 6.12. 2016-cı il tarixli fərmanla “Azərbaycan Respublikasının Milli İqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi” təsdiq edilmişdir. Milli iqtisadiyyatımızın əsas 11 istiqaməti üzrə inkişaf xəttini müəyyən edən bu proqramda birmənalı şəkildə nəzərdə tutulur ki, Azərbaycan 2025-ci ildən sonrakı dövrdə sosial rifah dövlətinə çevriləcəkdir. [2].

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Аристотель. Политика // Аристотель. Сочинения: В 4 т. М.: «Мысль», 1983. Т. 4. –С. 376–644. Перевод с древне-греч. С.Жебелева.
2. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2011-ci il 29 noyabr tarixli 1862 nömrəli Sərəncamı. www.mincom.gov.az/media/xeberler/details/352
3. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Bakı, “Qanun”, 2005, 64 s.
4. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev məcburi köçkünlər üçün salınmış “Qobu Park” yaşayış kompleksinin açılışında çıxışı [<https://president.az/articles/28737>]
5. İlham Əliyevin sədrliyi ilə Nazirlər Kabinetinin 2011-ci ilin sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına həsr olunmuş iclası keçirilmişdir. 16 yanvar 2012.12. Azərbaycan Prezidentinin Rəsmi internet sahifəsi. <http://www.president.az/articles/4098/print>
6. Рустамова Дж. Национальная буржуазия в период Азербайджанской Демократической Республики. Баку, 2007s.162).
7. Кочеткова Л. Н. Теория социального государства Лоренца Фон Штейна // Философия и общество, No3, 2008, с. 69-79.
8. Gəncəvi N. İskəndərnamə (İqbalnamə). Bakı. “Lider nəşriyyat” 2004.

Узейир Шефийев

**СОЗДАНИЯ ГОСУДАРСТВА СОЦИАЛЬНОГО БЛАГОСОСТОЯНИЯ В
АЗЕРБАЙДЖАНЕ И ГЛОБАЛЬНЫЕ ВЫЗОВЫ**

Резюме

В статье представлена сущность социального государства, идеи социального государства в истории общественно-философской и научной мысли, а также построение социального государства в современном Азербайджане. Здесь также представлен панорамный вид пути нашей страны к созданию государства социального благосостояния. В то же время была проанализирована социальная политика, которая осуществляется в Азербайджане.

Цель - проанализировать некоторые аспекты создания государства социального благосостояния в Азербайджане

Методология - системный и сравнительный анализ

Результаты исследования - Важные меры и реформы осуществляются на пути создания государства социального благосостояния в Азербайджане

Ключевые слова: социальное государство, социальное благосостояние, социальное обеспечение, социальная политика, занятость, социальная защита, право

Uzeir Shefiyev

**CREATION OF THE STATE OF SOCIAL WELFARE IN AZERBAIJAN AND GLOBAL
CHALLENGES**

Summary

At the article presents the essence of the social state, the ideas of the social state in the history of public-philosophical and scientific thought, as well as the building of social state in modern Azerbaijan. Here is also a panoramic view of our country's path towards building a social welfare state. At the same time, the social policy implemented in Azerbaijan has been analyzed.

Purpose of the research - to analyze some aspects of creating a state of social welfare in Azerbaijan

Methodology - systemic and comparative analysis

Findings - important measures and reforms are being implemented towards the creation of a social welfare state in Azerbaijan

Keywords: social state, social welfare, social security, social policy, employment, social protection, law

Rəyçi: AƏSMA, kafedra müdiri, f.ü.f.d., dos. Zeynəddin Şabanov
Qəbul edilib: 12.02.2020